نام کتاب: حکمرانی آموزش عالی

نویسنده: دکتر احمدرضا روشن

انتشارات: موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۹

[Downloaded from smtjournal.smtc.ac.ir on 2026-10-23]

این کتاب در پنج فصل تدوین شده و مولف در قسمت‌هایی از کتاب چنین بیان کرده است: دنیای این روزهای ما، دنیای مسائل و آشفتگی‌های متراکم و درعین‌حال، پراکنده است. پازل‌ها و مشکلات پیچیده‌ای نظیر: فقر، اعتیاد، ویران‌سازی محیط زندگی و پاندمی‌های خطرناکی همچون کرونا، منتظر حل‌شدن هستند و بیش از هر زمان دیگر، از علم انتظار می‌رود راه‌حل‌هایی برای این مشکلات بیابد؛ اما علم و مهد علم یعنی نظام آموزش عالی و دانشگاه‌ها می‌توانند چشمه‌های جوشان امید بشری باشند، مگر اینکه از حکمرانی شایسته و مناسبی برخوردار شوند. حکمرانی خوب، یک تکنولوژی اجتماعی برای حل و فصل مسائل مشترک بشری است.

درعین‌حال، سرزمین حکمرانی از آن دست گذرگاه‌های صعب فکری است که پیچیدگی‌ها، آشفتگی‌ها و ابهامات فراوانی در خود دارد. حکمرانی به مثابه یک بسته مفهومی، فرایند اداره کردن امور است که از طریق آن، جوامع یا سازمان‌ها؛ تصمیم‌های مهم خود را اتخاذ و مشخص می‌کنند قدرت در دست چه کسانی باشد، تصمیمات چگونه اتخاذ گردیده، به اجرا درآیند.

حکمرانی خوب یعنی وارد کردن «دیگران مهم»[1] در میدان‌های مهم اداره یک سازمان یا یک بخش یا یک جامعه (مثلاً در اداره نظام سیاسی یک کشور یا بخش آموزش عالی یا وزارت علوم یا یک دانشگاه) و تزریق نظرات ذی‌نفعان به تمامی وجوه وجودی آن سازمان که می‌تواند در سه حوزه اصلی زیر اِعمال شود:

۱-حوزه معنا و مفهوم‌سازی، هدف‌گذاری و تعیین معیارهای اخلاقی و ارزش‌های سازمانی

۲-حوزه قانون‌گذاری، سیاست‌گذاری، مقررات‌گذاری، راهبردگذاری، دستورگذاری، برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری، اولویت‌گذاری، روش‌های تدارک منابع و تأمین مالی، اجرا، نظارت، ارزیابی، بازبینی و اصلاح

۳-حوزه تدوین عناصر سازمانی (مثل روش‌های مدیریتی، ساختارها، فرایندها و رویه‌ها)

پژوهشگران موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی با انجام یک مطالعه، شاخص‌های «حکمرانی خوب» در آموزش عالی برای بهبود وضعیت علمی کشور را مورد بررسی قرار دادند.

در سراسر جهان، آموزش عالی در پاسخ به نیازهای در حال تغییر جامعه و به دلیل نقش آن در توسعه اقتصادی و اجتماعی، تحت‌فشار برای تغییرات گسترده است. ساختارهای نهادی از الگوی سنتی حکمرانی دانشگاهی، به سمت الگوهای جدید حکمرانی در حال حرکت هستند و به همین دلیل، اهمیت نظام‌های حکمرانی کارا در آموزش عالی افزایش یافته است.

گسترش کمّی آموزش عالی و افزایش دانشجویان در دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی، افزایش موسسات عرضه‌کننده آموزش عالی تحت مالکیت و مدیریت بخش خصوصی، توسعه روش‌های انعطاف‌پذیر آموزشی مانند: آموزش مجازی، افزایش تنوع دانشجویان از نظر جنسیت، سن و قومیت، جهانی شدن آموزش عالی و... از مهم‌ترین تغییرات ایجاد شده در آموزش عالی هستند که باعث توجه بیشتر به حکمرانی آموزش عالی شده است.

موسسه تحقیقات کاربردی اقتصادی و اجتماعی دانشگاه ملبورن در سال ۲۰۱۵ با تهیه گزارشی، کیفیت نظام‌های آموزش عالی و وضعیت آن‌ها را در ۵۰ کشور مهم جهان بررسی کرده است. بر اساس این گزارش؛ رتبه کشور ایران از نظر کیفیت نظام آموزش عالی در میان ۵۰ کشور جهان، ۴۷ است.

با توجه به اینکه، یکی از اصول بهبود وضعیت علمی کشور، ارتقای کیفیت حکمرانی یا حکمرانی خوب در آموزش عالی است، شناسایی ابعاد و شاخص‌های حکمرانی خوب، اولین گام در این زمینه است. برهمین اساس، پژوهشگران موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، با انجام یک مطالعه به بررسی شاخص‌های حکمرانی خوب در آموزش عالی پرداختند. برای انجام این مطالعه پس از مصاحبه با ۲۴ نفر از صاحب‌نظران، پرسش‌نامه‌ای طراحی شد. پژوهشگران، پرسش‌نامه را از طریق ایمیل به ۳۸۵ نفر از اعضای هیأت‌علمی ارسال کردند و در بازه زمانی تحقیق، ۲۹۵ نفر به پرسش‌نامه‌ها پاسخ دادند.

طبق بررسی‌ها، ۷۵ درصد از اعضای هیأت علمی شرکت‌کننده در این مطالعه مرد بودند و افراد بین ۴۰ تا ۵۰ ساله بیشترین فراوانی را داشتند. مرتبه علمی بیش از نیمی از شرکت‌کنندگان (۶۲ درصد) استادیار بود، همچنین اعضای هیأت‌علمی گروه آموزشی علوم انسانی، بیشترین فراوانی را داشتند.

در این مطالعه، ۲۰ شاخص حکمرانی آموزش عالی مورد بررسی قرار گرفت. این شاخص‌های بیست‌گانه شامل: مسئولیت‌پذیری، پاسخ‌گویی، حق اظهارنظر، ذی‌نفع‌محوری، حق انتخاب، شایسته‌سالاری، امور مالی و تخصیص منابع، آموزش عالی پایدار، شفافیت، دفاع از شأن و اقتدار وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، عدالت و برابری فرصت‌ها، کارایی و اثربخشی، کیفیت آموزش عالی، مقررات‌گذاری و کیفیت تنظیم‌کنندگی، فضاهای گفت‌وگویی، اخلاق علمی، حاکمیت قانون، استقلال و خودگرانی، دادرسی عادلانه و مشارکت بودند.

پس از تحلیل این شاخص‌های بیست‌گانه حکمرانی خوب در

1. Significant Others

[Downloaded from smtjournal.smtc.ac.ir on 2026-10-23]

آموزش عالی مشخص شد که این شاخص‌ها در کل در چهار مؤلفه کلان‌تر جای می‌گیرند که در اصل، چهار بعد کلان حکمرانی در آموزش عالی است. این چهار بعد شامل موارد زیر است:

- بعد اول، بعد تعامل است که به چگونگی ارتباط و تعامل مدیران و مسئولان با ذی‌نفعان درونی و بیرونی آموزش عالی می‌پردازد و شامل: شاخص‌های مسئولیت‌پذیری؛ پاسخگویی، حق اظهارنظر، ذی‌نفع‌محوری، حق انتخاب، شایسته‌سالاری، امور مالی و تخصیص منابع، آموزش عالی پایدار و شفافیت است.
- بعد دوم یا بعد اثربخشی؛ نشان‌دهندهٔ میزان مفید بودن فرایند حکمرانی برای سپهر آموزش عالی است و شاخص‌های دفاع از شأن و اقتدار وزارت علوم، عدالت و برابری فرصت‌ها، کارایی و اثربخشی، کیفیت آموزش عالی، مقررات‌گذاری و کیفیت تنظیم‌کنندگی، فضاهای گفت‌وگویی، اخلاق علمی و حاکمیت قانون را شامل می‌شود.
- بعد سوم یا بعد استقلال؛ نشان‌دهندهٔ میزان اتکای به خود و استقلال دانشگاه و نظام آموزش عالی است و شامل دو شاخص استقلال و خودگرانی و دادرسی عادلانه است.
- بعد چهارم یا بعد مشارکت نیز نشان‌دهندهٔ میزان حضور و میدان‌دادن به ذی‌نفعان آموزش عالی در فرایند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و سایر امور آموزش عالی است و تنها شاخص مشارکت را شامل می‌شود.

به گفته پژوهشگران این مطالعه، بهبود عملکرد هر سازمان کوچک و بزرگ آموزش عالی (اعم از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری یا یک دانشگاه)، در گروه رعایت قواعد حکمرانی خوب است و طبق یافته‌های این مطالعه، حکمرانی خوب در آموزش عالی، دارای چهار بعد اصلی: تعامل، اثربخشی، استقلال و مشارکت است.

این محققان معتقدند که هر یک از این ابعاد، به نحوی با مفهوم ذی‌نفع‌محوری درهم‌تنیده است. با تمرکز بر وجه ذی‌نفع‌مداری، حکمرانی خوب آموزش عالی را می‌توان به مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیز پیوند زد. توجه به نیازهای بومی، منطقه‌ای و محلی در برنامه درسی، هدایت برنامه پژوهشی به سمت رفع نیازهای واقعی جامعه و ترغیب دانشجویان و اعضای هیأت علمی به فعالیت‌های آموزشی و تحقیقاتی مورد نیاز جامعه، با رویکرد ذی‌نفع‌مداری در حکمرانی خوب دانشگاهی هم‌سو است.

همچنین این پژوهشگران می‌گویند: حکمرانی خوب در سازمان آموزش عالی، صرفاً ادای وظایف محول‌شده را نشان نمی‌دهد؛ بلکه چگونگی و شیوه انجام وظایف و تعامل را نیز شامل می‌شود.

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، پژوهشگران این مطالعه، پیشنهادهایی را برای بهبود حکمرانی آموزش عالی ارائه کرده‌اند:

- اداره امور سازمان آموزش عالی با مشارکت و حضور واقعی تشکل‌های ذی‌نفعان آموزش عالی؛
- ایجاد دفتر ارتباط با ذی‌نفعان در ساختار سازمان آموزش عالی؛
- حضور نماینده ذی‌نفعان در شوراها و کمیته‌های مختلف سازمان آموزش عالی؛
- اعطای استقلال بیشتر به وزارت عتف و دانشگاه‌ها درجهت ارتقای شاخص‌های حکمرانی خوب؛
- تدوین قوانین و طراحی نهادهای تضمین حق اعتراض برای ذی‌نفعان آموزش عالی و دانشگاه‌ها؛
- اصلاح قانون و ساختار وزارت عتف منطبق با شاخص‌های حکمرانی خوب؛
- اصلاح اساسنامه و ساختار دانشگاه‌ها یا هر سازمان آموزش عالی منطبق با شاخص‌های حکمرانی خوب.

یافته‌های این پژوهش تحت عنوان کتاب «حکمرانی آموزش عالی»، در ۲۱۰ صفحه در دسترس علاقه‌مندان هست.

[Downloaded from smtjournal.smtc.ac.ir on 2026-10-23]